

Barnkonsekvensanalys i samband med revidering av Stockholms stads skolbiblioteksplan 2021–2025

Sammanfattning

Välfungerande skolbibliotek och folkbibliotekens verksamhet mot förskolan kan bidra till att barnkonventionen uppnås. Artiklarna som berörs är flera. Förutom de fyra grundprinciperna i artiklarna 2, 3, 6 och 12 så är rättigheterna i artiklarna 13 (yttrandefrihet), 16 (privatliv), 17 (tillgång till information), 23 (funktionsnedsättning), 28 (utbildning), 30 (nationella minoritetsspråk), 31 (ta del av kultur) och 42 (kunskap om barnkonventionen) i hög grad relevanta för bibliotekens verksamhet.

Under arbetet med revideringen av Stockholms stads skolbiblioteksplan har totalt cirka 25 förskolebarn samt cirka 75 elever från grundskola, gymnasieskola och anpassad grundskola intervjuats. Barnen har varit så representativt utvalda som möjligt. Det går att se tydliga likheter mellan det som barn och elever lyfter fram som viktigt med bibliotek och det som slås fast i ny lagstiftning, liksom med det som vuxna för fram. Några av de saker som utifrån barnens och elevernas synpunkter har skrivits fram tydligare i den reviderade skolbiblioteksplanen är vikten av ett brett och varierat utbud av medier, en trygg och lugn lokal och möjlighet till delaktighet och inflytande.

I den reviderade skolbiblioteksplanen är kvalitetskraven på skolbibliotek mer tydligt framskrivna än i den föregående planen. Intentionen är att detta ska leda till ökad bemanning och kompetens i och om skolbibliotek. Detta kan i sin tur leda till att barnkonventionen bättre efterlevs i Stockholms stad. Det ligger med andra ord i linje med barnets bästa att skolbiblioteksplanen följs.

Bakgrund

Artikel 3 i FN:s konvention om barnets rättigheter, eller barnkonventionen som vi säger till vardags, slår fast att vid alla åtgärder som rör barn ska en prövning av barnets bästa göras. Stockholms stads skolbiblioteksplan berör alla barn som går i förskolor eller skolor som har Stockholms stad som huvudman. Att genomföra en barnkonsekvensanalys med anledning av att stadens skolbiblioteksplan ska revideras är därför givet.

Skolbiblioteksplanen huvudsyfte är att öka likvärdigheten i fråga om barns och elevers tillgång till ändamålsenliga bibliotek i förskola, förskoleklass, grund- och gymnasieskolan samt anpassade grund- och gymnasieskolan. Planen beskriver hur de lagstadgade ändamålen med skolbibliotek ska uppnås och den ska fungera som ett användbart styrdokument för fortsatt biblioteksutveckling i stadens förskolor och skolor. Skolbiblioteksplanen verkar för att:

- barn i förskolan upplever litteratur som källa till språkstimulans, samtal och reflektion.
- alla elever i stadens skolor ska utveckla sin läsning, språkförmåga och medie- och informationskunnighet

Dispositionen i nedanstående text följer i stort sett den som rekommenderas av Barnombudsmannen för genomförande av barnkonsekvensanalyser. Skolbiblioteksplanen omfattar både förskola och skola men texten nedan fokuserar främst på verksamheten skolbibliotek och inte verksamheten folkbibliotek. Folkbibliotekens verksamhet mot förskolan passar bättre att analysera ur ett barnrättsperspektiv kopplat till stadens övergripande biblioteksplan, som innefattar folkbibliotekens hela barnverksamhet.

Vilka rättigheter kan påverkas?

Barnkonventionens grundprinciper bör alltid beaktas, det vill säga:

- Artikel 2 - Alla barn har samma rättigheter och lika värde
- Artikel 3 - Barnets bästa ska beaktas i alla beslut som rör barn
- Artikel 6 - Varje barn har rätt att överleva och att utvecklas

- Artikel 12 - Barnet har rätt att uttrycka sin mening i alla frågor som berör det.

Förutom grundprinciperna har dessa artiklar särskild bäring på biblioteksverksamhet:

- Artikel 13 – Barn har rätt till yttrandefrihet
- Artikel 16 – Barns rätt till privatliv ska respekteras
- Artikel 17 – Barn har rätt att få tillgång till information
- Artikel 23 – Rättigheter för barn med funktionsnedsättning
- Artikel 28 – Barn har rätt till utbildning
- Artikel 30 – Rättigheter till nationella minoritetsspråk
- Artikel 31 – Rätt att vara med i och ta del av det konstnärliga och kulturella livet
- Artikel 42 – Att göra barn (och vuxna) medvetna om barnkonventionen.

Regelverk och faktaunderlag

Skolbibliotekens verksamhet styrs främst av två lagar, skollagen och bibliotekslagen. Enligt skärpta skrivningar i skollagen (SFS 2010:800, 2 kap. 24 §) som började gälla 1 juli 2025 ska eleverna i förskoleklass, grundskolan, anpassade grundskolan, specialskolan, sameskolan, gymnasieskolan och anpassade gymnasieskolan ha tillgång till bemannade skolbibliotek. Enligt de nya skrivningarna definieras skolbibliotek som ”en samlad, gemensam och ordnad verksamhet med ett allsidigt och målgruppsanpassat utbud av analoga och digitala medier som ställs till lärarnas och elevernas förfogande för att användas som en resurs i undervisningen” (24 a §). Skolbibliotek ska särskilt främja elevernas läsande samt medie- och informationskunnighet. Eleverna ska som regel ha tillgång till ett skolbibliotek på sin egen skola, bemannat av skolbibliotekarier med relevant högskoleutbildning och i sådan omfattning att ändamålen kan uppnås. Vidare ska varje huvudman ta fram en skolbiblioteksplan eller säkerställa att skolbibliotek omfattas av biblioteksplanen.

I bibliotekslagen (SFS 2013:801) står det i 17 § att kommuner och regioner ska anta biblioteksplaner för sin verksamhet på

biblioteksområdet. Vidare slås det fast att särskilt prioriterade grupper är personer med funktionsnedsättning (4 §), de nationella minoriteterna och personer som har annat modersmål än svenska (5 §). Folkbiblioteken ska särskilt uppmärksamma barn och ungdomar (8 §). Enligt Bibliotekslagen ska alla bibliotek i det allmänna biblioteksväsendet verka för det demokratiska samhällets utveckling genom att bidra till kunskapsförmedling och fri åsiktsbildning (2 §).

Skolbibliotek är alltså en verksamhet som har förankring både i utbildningsväsendet och kulturväsendet och det finns i både skollagen och bibliotekslagen en tydlig resonans till barnkonventionen och att arbeta för barns rättigheter. Även läroplanerna för de olika skolformerna och hur de relaterar till barns rättigheter är relevant i förhållande till biblioteksverksamheten.

Förskolan har folkbibliotek som sitt främsta bibliotek och här utgör skolbiblioteksplanen ett viktigt styrdokument för samarbete mellan förskola och folkbibliotek.

Barns och elevers åsikter

Att lyssna till barns egna åsikter om åtgärder som berör dem är en förutsättning för att kunna pröva och bedöma barnets bästa. Men när ett kommunövergripande styrdokument ska tas fram är det ogörligt att fråga alla barn - ett urval måste göras. I urvalet av barn och elever som intervjuats i samband med revideringen av skolbiblioteksplanen har hänsyn tagits för att få en så representativ spridning som möjligt av till exempel ålder, kön, förskolans/skolans geografisk lokalisering och elevernas bibliotekvana.

Hur vuxna runt barnen ser på verksamheten har också omhändertagits för att få fram barnperspektivet. Vuxnas synpunkter kan bidra till att stärka barnets rättigheter och för skolans del har det gjorts en särskild utvärdering (Dnr: UTBF 2024/7200) som samlat in dessa perspektiv.

Förskolan

Förskolebarnens röster har samlats in från tre olika stadsdelar och i sex olika grupper med cirka 4-5 barn i varje grupp. Barnen var antingen 4 eller 5 år gamla under intervjutillfällena. Intervjuerna utgick från frågan ”Varför finns bibliotek?” och genomfördes av personer från de lika stadsdelarna som också deltagit i en arbetsgrupp som arbetat med revideringen av skolbiblioteksplanen. Barnens svar kan sammanfattas så här:

- **Låna böcker gratis:** Barnen tycker det är viktigt att de kan låna böcker utan kostnad, vilket gör det möjligt för alla att få tillgång till böcker, även de som inte har många böcker hemma.
- **Lära sig nya saker:** Biblioteket ses som en plats där man kan lära sig att läsa och skriva samt få kunskap från faktaböcker och andra resurser. Variationen av böcker uppskattas och ses som viktig.
- **Mysig, rolig och aktiv miljö:** Barnen tycker att biblioteket är en mysig plats där de till exempel kan läsa böcker, lyssna på sagor med hörlurar, och delta i roliga aktiviteter som att leka med magneter och bygga pussel. Biblioteket är också en plats dit barnen kan gå med både förskolan och sina vårdnadshavare, vilket gör det till en viktig social aktivitet.

Skolan

Totalt har cirka 75 elever i grundskola, anpassad grundskola och gymnasieskola intervjuats i olika grupper, från 6 olika skolor. Intervjuerna genomfördes av olika personer, dels av handläggare på Mediateket, dels av skolbibliotekarier på skolorna. Dessutom har ytterligare cirka 80 elever svarat på en anonym enkätfråga i syfte att samla in citat till skolbiblioteksplanen. Det har varit en blandning av årskurser och kön, men med en viss övervikt av flickor i grundskolan. Eleverna har haft olika erfarenheter av skolbibliotek. På några skolor har det funnits en fungerande skolbiblioteksverksamhet under flera år och på andra skolor har det nyligen startats upp verksamhet. Skolorna ligger i olika områden i staden. En av skolorna var en anpassad grundskola.

Intervjuerna och citaten utgick från frågan ”Vad är viktigt eller bra med skolbibliotek?”. Det eleverna i sina svar uttryckte som viktigt sammanfattas i punkterna nedan.

- **Tillgänglighet och öppettider:** Eleverna betonar vikten av att skolbiblioteket är öppet och lättåtkomligt, så att de kan besöka det spontant och använda det både för studier och fritid.
- **Bibliotekariens roll:** En engagerad och hjälpsam bibliotekarie är avgörande och relationen till bibliotekarien kan inte nog understrykas. Eleverna uppskattar personlig kontakt och boktips från bibliotekarien, vilket gör skolbiblioteket mer inbjudande och användbart.

- **Brett utbud av böcker:** Ett varierat utbud av böcker på olika nivåer och genrer är viktigt. Eleverna vill ha böcker som de själva är intresserade av.
- **Studieplatser och miljö:** Tysta och avskilda studieplatser samt en mysig och bekväm miljö med soffor och sittplatser är viktiga för att skapa en trivsamt atmosfär där eleverna kan läsa och studera. Bibliotekariens roll för att skapa den mysiga atmosfären lyftes särskilt.
- **Elevinflytande:** Eleverna vill kunna påverka inköp av böcker och andra resurser. Förslagslådor och enkäter där de kan uttrycka sina önskemål och behov är mycket uppskattade.

För elever i behov av stöd i sin läsning framfördes behovet av tillgång till talböcker via tjänsten Legimus. De äldre eleverna betonade också möjligheten att kunna låna böcker utan att någon annan ser vad man lånar.

Elever gav under intervjuerna också exempel på tidigare erfarenheter när de tycker att det *inte* fungerat bra i skolbiblioteket. De har då upplevt att personal hellre låser dörren än hjälper till, att mediebeståndet är för litet så att det inte går att hitta något intressant att låna eller att skolbiblioteket endast är öppet en dag i veckan därför att bibliotekarien måste göra annat eller vara på en annan skola de andra dagarna.

Återkoppling

Eftersom det tar lång tid att ta fram och fatta beslut om ett styrdokument som skolbiblioteksplanen blir återkoppling till enskilda barn tyvärr inte realistiskt möjligt. Barnen hinner sluta på sin förskola/skola under processens gång. Intervjuerna har vidare gjorts av olika personer som i vissa fall har hunnit få andra arbetsuppgifter, gått i pension eller liknande under processens gång, vilket också försvårar återkopplingen.

Effekter för barn och barnets bästa

Revideringen av skolbiblioteksplanen har tagit hänsyn till vad barn och elever framfört som viktigt. Planen innehåller också flera citat för att synliggöra deras egna röster. Men barn/elever är givetvis inte en homogen grupp och behoven kan delvis ändra sig utifrån ålder – ett barn i förskolan, en elev i årskurs 4 och en elev på gymnasiet

kan behöva olika saker av sitt bibliotek. Skrivningarna i skolbiblioteksplanen blir därför mer övergripande och generella än elevernas egna röster gett uttryck för.

Exempel på vad som skrivits in i planen med stöd från barn och elevers synpunkter är:

- Vikten av ett brett utbud av medier. Det ska finnas ett aktuellt och behovsanpassat utbud av medier, det vill säga en bredd av genrer, nivåer och språk. Det ska finnas något för alla.
- Förutsättningar för att skapa en relation till bibliotekarien. Om det ska gå att skapa den relation som eleverna efterfrågar så måste personalen ha tid och vara tillgängliga för eleverna. Ett skolbiblioteks bemanning ska därför vara anpassad efter skolans storlek (bland annat elevantal) och elevernas behov.
- Lokalens betydelse lyfts fram tydligare än i föregående skolbiblioteksplan. Det ska vara en tillgänglig, lugn och trygg miljö med plats för både samtal, aktiviteter och tysta studier.
- Delaktighet och inflytande skrivs fram tydligare för skoldelen. Det ska finnas möjlighet för eleverna att påverka och bli lyssnade på, till exempel genom biblioteksråd eller inköpsförslag.
- Elevernas integritet värnas, som exempel anges möjligheten att kunna låna böcker via självbetjäning. Detta anger de äldre eleverna som extra viktigt.

Det går att se tydliga likheter mellan vad barn och elever lyfter, vad nya lagstiftning säger och vad vuxna för fram. Det finns ingen egentlig motsättning mellan vad de olika grupperna tycker är viktigt och vad som bedöms vara barnets bästa. Men däremot behövs ökade resurser och ökad kunskap bland de som kan påverka, så att innehållet i skolbiblioteksplanen kan bli verklighet för *alla* barn i stadens förskolor och skolor.

En skillnad mellan elever och vuxna kan dock märkas. Det gäller synen på hur skolbibliotekets lokal ska användas av skoleleverna. I intervjuerna var det till exempel många elever som lyfte ordet ”mysig” för att beskriva en bra miljö. Detta var dock inte ett ord som flertalet vuxna referenspersoner ville ha med i planen då det

ledde tankarna till ett icke önskvärt ”häng”. Kan det vara så att det är skolbibliotekets dubbla tillhörighet, dvs både kultur och utbildning, som visar sig? Att det råder en viss osäkerhet kring balansen mellan krav och lust? Det som är inskrivet i den reviderade skolbiblioteksplanen är dock att det är elevernas **upplevelse** av lokalen som är avgörande, de bestämmer om den är trygg eller inte. Ordet ”mysig” finns inte med, men det står: *”Därför ska skolbiblioteket ha en ändamålsenlig och lättillgänglig lokal som eleverna upplever som trygg och som har utrymme för både tystnad och samtal”*. Det står även att skolbiblioteket ska uppmuntra idéer som utvecklar skolbiblioteket utifrån elevernas egna intressen och där kan innebörden av ordet ”mysig” ändå få ta plats.

I den reviderade skolbiblioteksplanen är kvalitetskraven på skolbibliotek mer tydligt framskrivna än i den föregående planen och det innebär en ambitionshöjning. Alla skolbibliotek *ska* exempelvis tillhandahålla ett behovsanpassat utbud, integreras i undervisningen och prioritera de elever som behöver det mest. Det ställs också högre krav på att skolbiblioteket ska vara bemannat av utbildad personal och det i sådan utsträckning att ändamålen kan uppnås. Skärpningarna i både skollag och stadens skolbiblioteksplan avser att leda till ökad bemanning och kompetens i stadens skolbibliotek samt att fler rektorer inser vikten av välfungerande skolbibliotek i förhållande till elevernas lärande och utveckling. Det är dock upp till varje rektor att tolka vad detta innebär i faktiska termer för den egna skolan.

Det är särskilt viktigt att de barn och elever som har störst behov får det stöd de behöver, så att *alla* barn kan inkluderas och få sina rättigheter tillgodosedda. Till exempel har elever i anpassad grund- och gymnasieskola rätt till en verksamhet och ett medieutbud anpassade till just deras förutsättningar. Detta kräver att skolbibliotekarien ges möjligheter att tillhandahålla detta.

Skolbiblioteksplanen omfattar samtliga barn i stadens förskolor och skolor och om innehållet uppnås i hela staden stärker det likvärdigheten och barnets rättigheter, eftersom biblioteken då i högre utsträckning har möjlighet att medverka till de olika artiklar i barnkonventionen som nämnts ovan. Vägarna för att nå dit kan dock se olika ut för olika förskolor och skolor eftersom behoven ser olika ut. Men det ligger i högsta grad i linje med barnets bästa att Stockholms stads skolbiblioteksplan följs.